

С. О. Застровська,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

О. В. Найдюк,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ІМЕН У МЕТАФОРАХ ТА ПОРІВНЯННЯХ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті розглянуто особливості вживання прецедентних імен у метафорах та порівняннях. Окреслено розуміння понять метафори та порівняння, а також визначено різницю між ними. На конкретних прикладах продемонстровано випадки вживання прецедентних імен як еталонів порівняння.

Ключові слова: метафора, порівняння, прецедентне ім'я, метафоризація, характеристика, еталон порівняння, основа порівняння.

В статье рассмотрены особенности употребления прецедентных имен в метафорах и сравнениях. Очерчено понимание понятий метафора и сравнение, а также определена разница между ними. На конкретных примерах продемонстрированы случаи употребления прецедентных имен как эталонов сравнения.

Ключевые слова: метафора, сравнение, прецедентное имя, метафоризация, характеристика, эталон сравнения, основа сравнения.

The peculiarities of use of precedent names in metaphors and similes are considered in this article. The conception of metaphor and simile is determined. The difference between metaphor and simile is established. The use of precedent names as the standards of simile is shown on the concrete examples.

Key words: metaphor, simile, precedent name, metaphorization, characterization, standard of simile, basis of simile.

Мовна особистість займає чільне місце у лінгвістиці ХХІ ст. Усе, з чим пов'язана людська діяльність, знаходить своє відображення в мові та мовленні. Потреба номінації нових понять, відчуттів, дій спонукає до створення термінів за подібністю, аналогією, намаганням зрозуміти нове через призму того, що уже існує. Роль такої призми найкраще виконує метафора, оскільки вона здатна забезпечити розгляд того, що пізнається знову, через уже пізнане, зафіксоване у вигляді значень мовної одиниці [16]. Метафора (з др. грец. – «переносне значення») – троп, слово або вираз, які вживаються в переносному значенні, в основі чого лежить неназване порівняння предмету з будь-яким іншим на основі їх загальної ознаки. Цей термін належить Арістотелю [13]. Метафору визнають універсальним механізмом соціальної комунікації [3; 4, с. 296-297; 11]. Вживання слів у непрямому значенні, в ролі метафор, є процес метафоризації. Метафоризації присвячено чимало праць лінгвістів, літературознавців, філософів, психологів [2; 6; 17], та проблема метафоризації залишається надзвичайно складною, так як йдеться про процеси мислення, в яких породжується знання про світ. Метафоризація – це не лише вживання одного слова замість іншого, вона утворює новий зміст, який з'являється внаслідок дії складних когнітивних механізмів. Не дивлячись на те, що метафоризація базується на когнітивному процесі уподібнення, як тропи метафора та порівняння мають чимало розбіжностей. Окремого дослідження потребує також вживання семантизованих прецедентних імен (ІІІ) у метафорах та порівняннях.

Метою даної статті є виявлення особливостей вживання прецедентних імен у метафорах та порівняннях. Для цього слід розв'язати наступні завдання: 1) виявити прецедентні імена, які вжиті в метафорах та порівняннях; 2) охарактеризувати смисл, який вони породжують.

Проблема прецедентності була поставлена Ю.М. Карауловим у 1986 році, коли він ввів термін «прецедентний текст» [7, с. 216]. Пізніше з'явилися терміни «прецедентне висловлювання» [8, с. 94], «прецедентне ім'я» [5, с. 108; 15, с. 102-110], «прецедентний феномен» [10, с. 169-229], «прецедентна ситуація» [9, с. 46].

Прецедентне ім'я – індивідуальне ім'я, яке пов'язане або 1) з добре відомим текстом, який належить, як правило, до прецедентних (напр., Обломов, Тарас Бульба), або 2) з ситуацією, широко відомою носіям мови і яка виступає за прецедента (напр., Іван Сусанін, Колумб); це – ім'я-символ, яке вказує на певну еталонну сукупність визначених ознак (Моцарт, Ломоносов) [5, с. 108].

Як прецедентне вживається, насамперед, власне ім'я – «слово, словосполучення або речення, яке служить для виділення іменованого ним об'єкту із ряду схожих, індивідуалізуючи та ідентифікуючи даний об'єкт» [12, с. 473].

Прецедентні імена формують набір «героїв» і «злодіїв». Перші є прикладом для наслідування, другі – прикладом того, чого ні в якому разі не потрібно робити.

ІІІ можуть змінювати свій статус, особливо в ідеологічній боротьбі. В першу чергу йде напад на прецедентні імена – колишні «герої» переходять у розряд «злодіїв» і навпаки.

До прецедентних імен належать прецедентні антропоніми (власні імена людей), теоніми (власні імена божеств), ідеоніми (власні імена об'єктів культури), топоніми (власні географічні назви) тощо.

З метою характеристики прецедентні імена (ІІІ) часто вживаються у метафорах та порівняннях. Наведемо приклади вживання ІІІ у якості метафори.

1. «Das Dorf Saritz war wohl deine *Achillesferse*», sagte Boris mit einem Lachen. «Du wolltest den Saritzen zeigen, was aus dir geworden ist» [18, с. 236].

III *Achillesferse* (ахіллесова п'ята) використано у ролі метафори для демонстрації слабкого місця людини. У наведеному прикладі це село, з яким пов'язане непросте минуле, яке до сьогодні не залишає одного із співрозмовників у спокої. Змінивши граматичну структуру даного речення на речення-порівняння, зміст та значення III не зміниться.

2. «*Nizza ist ein Garten Eden!*» sagte Ferro schwärmerisch. «*Kennst du Nizza?*»

«*Nein*». [19, s. 179]

III біблеїзм *Garten Eden* – райський сад, який згадується у Біблії як місце первісного проживання людей, це місце безтурботного та вічного існування, це межа омріяного. Метафоричне вживання III *Garten Eden* показує, що саме Ніцца є місцем насолоди та задоволення життям, проте не єдиним місцем на землі, про що свідчить вживання неозначеного артикля *ein* поряд з цим III.

3. «*Himmel, wie so ein Name wirkt*». Faber hob beide Hände. «*Nun drehen Sie keinen Salto, junger Hemingway. Es ist noch gar nichts passiert!*» [20, s. 219]

4. «*Ich auch. Ich habe ebenfalls nachgeforscht*».

«*Kleiner Sherlock Holmes, was?*» Faber lächelte breit [20, s. 215].

Приклади 3 та 4 демонструють найбільш поширене метафоричне вживання прецедентних імен – за родом діяльності: письменника-початківця названо *junger Hemingway* (юним Хемінгуєм), а молодого детектива – *kleiner Sherlock Holmes* (маленьким Шерлоком Холмсом).

Порівняння має тричленну структуру: суб'єкт порівняння, об'єкт порівняння й ознака, за якою відбувається порівняння:

5. *Das ist er, dacht man interessiert. So sieht man also aus, wenn man einige Millionen im Rücken hat. <...> Diese adelige Schlankheit der Figur. Dieser federnde, feurige Schritt. Dieser schmale, aristokratische Kopf. «So sah Dante aus, flüsterte ein Mädchen ihrer Freundin zu* [19, s. 80].

Зазвичай уживаючи будь-яке ім'я письменника як III, мають на увазі його твори, тобто те, завдяки чому цей письменник став відомим, а його ім'я – прецедентним. Але у прикладі 5 III *Dante* використано у якості еталону порівняння для опису зовнішності людини. Тепер виникає питання, як саме виглядав Данте? Використавши інтернет ресурси ми знайшли кілька світлин Данте Алігері, проте якого саме Данте мала на увазі панянка, сказати з цих фото важко. Так, там присутня стрункість фігури, аристократична овальність обличчя, але це не є ті ознаки, які властиві лише Данте, і ми не знайшли там чогось особливого, щоб спонукало вжити III для опису зовнішності іншої людини. Що ж стосується його ходи (*federnde, feurige Schritt*), то якою інформацією володіла молода пані, уживаючи III *Dante*, нам достеменно не відомо.

6. «*Ich kenne Sie von der Bühne her. Sie sind groß, gerade gewachsen*».

«*Alles Kostüm. Man kann auf der Bühne einen Menschen nicht nur hässlich wie Richard III machen, sondern auch hübsch wie Romeo*» [20, s. 101].

Для демонстрації протилежного зовнішнього вигляду людини у прикладі 6 використано два III *hässlich wie Richard III* та *hübsch wie Romeo*. Узявши до уваги те, що дане порівняння звучить з віст актора, ми вважаємо, що дана інформація про зовнішність обох персон взята з творів У. Шекспіра, а саме: «Річард III» та «Ромео і Джульєтта». У історичній драмі король Річард III зображений похмурим горбатим старцем, який убив своїх племінників і захопив престол. Проте сучасні історики вважають, що драматург дещо перебільшив. Що трапилось з племінниками Річарда – 12-річним королем Едуардом V і його братом, – поки що невідомо, а причетність до їх зникнення Річарда III не доведена. Сьогоднішні новітні технології дозволили реконструювати обличчя Річарда III. Тепер можна стверджувати, що він не був схожим на тирана, а був дуже гарним чоловіком [14]. Що ж стосується портрету Ромео, то ні його, ні його опису ми не знайшли. Але в уяві більшості людей закоханий, молодий хлопець завжди симпатичний, а саме таким він був у творі У. Шекспіра. Використовуючи для порівняння відомі III можливі казуси, які потребують пояснення, а в деяких випадках навіть дослідження.

7. «*Kennen Sie die?*»

«*Nur dem Namen nach. Whisky ist für mich so unerreichbar wie der Nobelpreis. Ich bin froh, wenn ich meine Wasserrechnung abarbeiten kann*» [20, s. 172].

III *Nobelpreis* (Нобелівська премія) порівнюється у недосяжності з спиртним напоєм *Whisky*. Нобелівська премія – міжнародна премія, яка названа на честь її засновника шведського інженера-хіміка А. Б. Нобеля. Вона присуджується щороку, починаючи з 1901, за видатні відкриття в області фізики, хімії, медицини, фізіології, за літературні твори, а також за діяльність по зміцненню миру. Віскі – досить дорогий спиртний напій, який з міркувань особи у прикладі 7, може собі дозволити хіба що нобелівський лауреат. Таке порівняння засвідчує не тільки бідне матеріальне становище мовця, але й його безнадію на краще життя.

Метафора відрізняється від порівняння тим, що третій член – основа порівняння – не названий, він тільки вгадується «як привид», а тому нечіткий, розсіяний. Це залишає великий простір для творчого уявлення слухача (читача) самому «вгадати» ту ознаку, яку він бачить або «хоче бачити» [1]. Така невизначеність зникає у експліцитно вираженому порівнянні, тобто у розгорнутих синтаксичних порівняльних конструкціях: *Дівчина така свіжа як калина. Дівчина така ніжна як калина. Дівчина така красива як калина*.

Вживаючи те чи інше прецедентне ім'я, мовець імплікує, тим самим, не тільки еталон порівняння, але й основу порівняння – ознаку, яка інкорпорована у семантичну структуру III. Отже, III виступає водночас не тільки еталоном порівняння, але й носієм ознак як основи порівняння. Що стосується вживання III в метафорах чи порівняннях, то при цьому висловлення оформлюється за різними синтаксичними структурами: метафора – це, фактично, згорнута структура порівняння. III у таких вживаннях семантизується та породжує новий смисл: *Ta tu справжній Моцарт!* → *Tu (музично) дуже обдарована людина*. III актуалізується у даному випадку з метою характеристики, слугує еталоном імпліцитного порівняння при експліцитному метафорич-

ному вживанні власного іменника *Моцарт*. Висловлення «*Tu ti такий обдарований, як Моцарт!*» передає той самий зміст: «*Tu (музично) дуже обдарована людина*». Пі *Моцарт* вжито у синтаксичній структурі порівняння. Породження однакового смислу у співрозмовників при вживанні Пі зумовлюється ідентичним пресупозиційним фондом їхніх знань, зокрема, стосовно Пі *Моцарт*.

Проте, у ситуаціях спілкування з вживанням Пі у метафорах чи порівняннях, спостерігається неоднакова актуалізація смислу семантизованого Пі у співрозмовників. Це може призводити до непорозуміння. Наприклад:

8. *Dieser zweite Tag, den Richard auf dem Rissere verbrachte, war ein sehr erfüllter Tag. Als erstes hatte Toni sorgfältig die Schläfenwunde untersucht und für gut befunden, jetzt zierte nur noch ein Pflaster Richards Stirn. «Er sieht aus wie ein Robin Hood», konstatierte Toni, stolz auf ihr Werk betrachtend. «Geh, du weißt gar net, wer Robin Hood ist», gab Seppi zu bedenken.*

«*Robin Hood – na, das war doch ein Räuber oder irgend so was*».

«*Irgend so was, ja. Und warum, bitte, hatte der ein Pflaster auf der Schläfe?*»

«*Jeder Räuber hat irgendwann ein Pflaster auf der Schläfe*» [18, s. 65].

Один із співрозмовників, характеризуючи зовнішній вигляд Річарда, вживає Пі *Robin Hood* (Робін Гуд). Таке порівняння дещо здивувало іншого співрозмовника, про що свідчить репліка: «*Tu ti, мабуть, не знаєш, хто такий Робін Гуд*». Відповідь Тоні, що Робін Гуд – це розбійник чи хтось такий, засвідчило, що ці два співрозмовники по-різному сприймають Робін Гуда. Для Тоні – це якийсь розбійник, а розбійники завжди з подрапинами і синцями. В уяві Сеппі Робін Гуд – це герой англійських народних балад, який захищає бідних та обділених, він є також одним із героїв роману В. Скотта «*Айвенго*». Для Сеппі не зовнішній вигляд Робін Гуда є предметом для порівняння, а швидше його дії та вчинки, він – символ боротьби з несправедливістю. Пі, яке у наведеному фрагменті розмови семантизується, демонструє різні пресупозиційні знання співрозмовників, а відповідно і різні смисли вжитого Пі.

9. *Sabine schüttelte den Kopf. «Denk an deine Frau». «Verlange das nicht von mir!» sagte er gehässig. ... Wie ein Aschenputtel läuft sie im Hause herum, mit Wicklern in den Haaren, im Bademantel, in Pantoffeln. Dabei ist sie schön, sehr schön* [19, s. 179].

Приклад 9 продемонстрував характеристику жінки чоловіком. Використавши Пі *Aschenputtel* (попелюшка) чоловік охарактеризував свою дружину як заклопотану, неохайну жінку, з бігудями, у капцях, в халаті, що сновигає по хаті. Як казкова героїня, попелюшка була добра, бідна, працююча, проте нещаслива, але ніде не описувався її зовнішній вигляд. В екранізованих версіях та ілюстраціях в книгах такого зовнішнього вигляду попелюшки, як її побачив цей чоловік ми не зустрічали. Можна сказати, що набір ознак Пі *Aschenputtel* таких як добра, ніжна, чуйна, турботлива у нашій уяві, не співпадає з набором ознак, що продемонстровано у прикладі 9. Чоловік звертає увагу на зовнішність жінки у першу чергу, яка як і у попелюшки прихована, хоча вона гарна, навіть дуже гарна (*Dabei ist sie schön, sehr schön.*) Дане Пі використане у незвичному для нас сприйнятті характеристики жінки не як людини, з описом її якостей характеру, а як таку, що суперечить символу жінки в уяві чоловіка: гарно одягнена, з зачіскою та макіяжем, у взутті на підборах, жінка – предмет для захоплення та завоювання, а не хатній інвентар.

Отже, як свідчить матеріал нашого дослідження прецедентні імена вживаються у метафорах та порівняннях, створюючи тим самим нові поняття, нетипові образи, згадаймо Пі *Aschenputtel, Richard III, Romeo, Dante* та інші. Прецедентні імена – це свого роду стереотипні уявлення, образи, мірки для зіставлення. Вони використовуються як інструмент, що полегшує і прискорює переключення, яке здійснює мовна особистість, із «фактологічного» контексту думки в ментальний, а, можливо, і навпаки.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні прецедентних імен як засобу вираження іронії на матеріалі німецької мови.

Література:

1. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: навч. посібник / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – Режим доступу : pidruchniki.ws/15410104/ritorika/tropi
2. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспект англійського словотворення / М. М. Полюжин. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 240 с.
3. Алексеева Л. М. Термин и метафора / Л. М. Алексеева. – Издательство Пермского университета, 1998. – 250 с.
4. Арутюнова Н. Д. Метафора / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 2002. – С. 296–297.
5. Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.
6. Ермоленко Г. А. Метафора в языке философии: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филос. наук: 09.00.01 «Онтология и теория познания» / Г. А. Ермоленко. – Краснодар, 2001. – 22 с.
7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Издательство ЛКИ, 2007. – 264 с.
8. Костомаров В. Г., Бурвикова Н. Д. Как тексты становятся прецедентными / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // Русский язык за рубежом, 1994. – №1. – С. 73–76.
9. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: курс лекций / В. В. Красных. – М. : «Гнозис», 2002. – 284 с.
10. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
11. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры: сборник. Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. Общ. Ред. Н. Д. Арутюнова и М. А. Журицкий. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387–415.

12. Лингвистический энциклопедический словарь. – Изд.: Большая Российская энциклопедия, 1990. – 712 с.
13. Метафора. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0>
14. Портрет Ричарда III. – Режим доступа : http://www.bbc.co.uk/russian/uk/2013/02/130205_richard_third_reconstructed_face.shtml
15. Сергеева Г. Г. Аспекты функционирования прецедентных имен в молодежной среде / Г. Г. Сергеева // Филологические науки. – 2003. – № 2. – С. 102–110.
16. Теля В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира – Режим доступа : linguistic.ru/index.php?module
17. Bezuidenhout A. L. Metaphor and what is said: A defense of a direct expression view of metaphor / A. L. Bezuidenhout // Midwest Studies in Philosophy. – 2001. – № 25. – P. 156–186.
18. Danella U. Eine Heimat hat der Mensch: Roman / U. Danella. – München : Wilhelm Heyne Verlag, 1984. – 306 s.
19. Kosalik H. Bittersusses 7. Jahr: Roman / H. Kosalik. – München : Wilhelm Heyne Verlag, 1979. – 190 s.
20. Kosalik H. Eine Sunde zuviel: Roman / H. Kosalik. – München : Wilhelm Heyne Verlag, 1995. – 279 s.